

ความหมายและบทบาทของลวดลายปลาในวัฒนธรรมจีน

Meanings and Roles of Fish Patterns in Chinese Culture

จิราพร ปาสาจะ^{1*} และกนกพร นุ่มทอง²

Jiraporn Pasaja^{3*} and Kanokporn Numtong⁴

(Received: 19 December 2024; Revised: 6 April 2025; Accepted: 10 April 2025)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้มุ่งเน้นศึกษาความหมายและบทบาทของลวดลายปลาในวัฒนธรรมจีนโดยสังเขป นำเสนอเนื้อหา 3 ประเด็น ได้แก่ 1. ความหมายและความเป็นมาของลวดลายปลา 2. ลวดลายปลาในยุคก่อนประวัติศาสตร์จีน-ยุคคลาสสิกจีน 3. บทบาทของลวดลายปลาที่ปรากฏตามสิ่งของเครื่องใช้ หรือสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งพบได้อย่างชัดเจนตามหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ตราสัญลักษณ์ประจำตัวรูปปลาในสมัยราชวงศ์ถัง แท่นฝังหมึกลายปลาในสมัยราชวงศ์ซ่ง รูปแบบและรูปลักษณ์ของลวดลายปลาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ตามเหตุปัจจัยที่แตกต่างกัน แต่ยังคงมีความหมายในด้านดีเป็นสิริมงคล สะท้อนวิถีชีวิตความผูกพันระหว่างชาวจีนกับปลาที่มีมาแต่ในอดีต การประยุกต์ใช้ปลาในฐานะรูปและลวดลายปลาจึงอยู่คู่ชาวจีนมาอย่างยาวนาน และมีความหลากหลายจนกระทั่งสามารถพัฒนาไปเป็นลวดลายปลาที่มีเอกลักษณ์ และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมจีนในปัจจุบัน

คำสำคัญ: ปลา, ลายปลา, วัฒนธรรมจีน

Abstract

This academic article aimed to study meanings and roles of fish patterns in Chinese culture in brief. There are 3 issues presented: 1) meanings and history of fish patterns 2) fish patterns in the prehistoric-historical periods of China and 3) roles of fish patterns on utensils or places, which of them were obvious archeological evidence such as the Tang Dynasty's fish symbol or the Song Dynasty's ink stone and so on. Fish patterns and appearances have changed over time, depending on different factors. However, the positive meaning of fish has still remained in terms of auspiciousness. Fish has reflected the Chinese ways of life and the relationship between Chinese people and fish which has existed since the

^{1*} อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาจีน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

² รองศาสตราจารย์ ดร., ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

^{3*} Lecturer, Program in Chinese Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Ratchasima Rajabhat University

⁴ Associate Professor Dr., Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Kasetsart University

* Corresponding author, E-mail: jiraporn.p@nrru.ac.th

past. Fish has been applied as images and patterns for a long period of time by Chinese people. There are various patterns that can be developed into unique ones and have become part of the modern Chinese culture.

Keywords: Fish, Fish patterns, Chinese culture

บทนำ

ตามความเชื่อของชาวจีน ปลาถือเป็นสัตว์มงคลอย่างหนึ่งที่สะท้อนความมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ จึงมีรูปปลักรูป ลวดลายของปลาปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีจีนเรื่อยมาทุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะเป็นรูปปลาในภาพมงคล การเลี้ยงปลาทองเพื่อความเป็นสิริมงคล สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับที่เกี่ยวกับรูปปลักรูปของปลา เช่น ปิ่นปักผมรูปหางปลา เครื่องเคลือบลายเกล็ดปลา ผ้าลายปลา กระป๋องทรงครีปลา

งานวิจัยด้านวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับปลาในแง่มุมต่าง ๆ ในประเทศจีนมีจำนวนมาก ตั้งแต่การศึกษาความเป็นมา พัฒนาการ และความหมายสำคัญของปลาในยุคสมัยต่าง ๆ ในภาพกว้าง เช่น อุปนิสัย และวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของวัฒนธรรมปลาของจีนโบราณ (中国古代鱼文化的隐喻意象与历史演化) ของหนิงปั๋ว (宁波) และคณะ (Ning et al., 2017) ไปจนถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ลวดลายปลาที่ปรากฏอยู่บนสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวจีน ตั้งแต่เสื้อผ้า เครื่องประดับ ตลอดจนเครื่องเรือน ในแต่ละยุคสมัยและในสถานที่ต่าง ๆ และยังมีการศึกษาประเภทการสืบทอด หรือการประยุกต์ใช้ในเชิงอนุรักษ์ เช่น การประยุกต์ใช้และการออกแบบลวดลายปลาบนเสื้อผ้าตามแบบจีน (传统鱼纹在国潮服饰中的运用与创新设计) ของจินเจี๋ยชิว (金杰秀) (Jin, 2022) และการศึกษาการสืบทอดและ พัฒนาการของลวดลายปลาบนเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบ (陶瓷鱼纹的传承和发展研究) ของ หลิวหงอี่ว (刘洪宇) (Liu, 2019) และอื่น ๆ การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของลวดลายปลาในวัฒนธรรมจีน เหล่านี้ สามารถสะท้อนความสนใจและเป็นเครื่องยืนยันถึงรสนิยมความชื่นชอบลวดลายและรูปปลักรูปของปลาในศิลปะวัฒนธรรมจีนของชาวจีน จนกระทั่งมีการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันที่ยังคงมีปรากฏให้เห็นอยู่เสมอในรูปแบบต่าง ๆ ตามยุคสมัย

1. ความหมายและความเป็นมาของลวดลายปลา

ลายปลา (鱼纹) ในภาษาจีนมีความหมายทั้งในเชิงภาษาและสัญลักษณ์ที่หลากหลาย ในทางภาษานั้นหมายถึง ลายปลาซึ่งมาจากลายเส้นที่เป็นรูปร่างและลวดลายของปลา ส่วนความหมายในเชิงสัญลักษณ์ จะแตกต่างกันตามลักษณะที่ปรากฏตามการนำไปใช้ในแต่ละด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบคลุมในด้านวัฒนธรรมจีน มีตั้งแต่การนำปลาไปใช้ในประเทศหรือพิธีบางอย่าง การนำลวดลายตามรูปร่างของปลามาใช้ หากกล่าวย้อนไปถึงยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งอายุขัยของคนในสมัยโบราณค่อนข้างสั้น ในขณะที่ผู้คนปรารถนาให้เผ่าพันธุ์ของตนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และสืบทอดต่อไปอย่างไม่มีการสิ้นสุด ปลาเป็นสัตว์ที่

สามารถสืบพันธุ์ได้ทีละมาก ๆ เป็นสัญลักษณ์ของจำนวนทวีคูณและความก้าวหน้า จึงเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนสมัยนั้นด้านความเชื่อที่มีต่อปลาในการเพิ่มประชากร ภาพลวดลายปลา บนภาชนะเคลือบสีที่ขูดค้นพบก็ได้บ่งบอกสภาพการหาปลาล่าสัตว์ และการนับถือปลาเป็นเทพ (Liu, 2022) การนำลวดลายปลามาใช้ก็เริ่มจากจุดนั้นนั่นเอง จะเห็นได้ว่าปลามีความสำคัญกับมนุษย์มานาน ทั้งในฐานะที่เป็นต้นแบบจินตนาการของงานศิลปะยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งสะท้อนถึงความหวัง ความปรารถนาในสิ่งดี แฝงการชื่นชมและการพึ่งพาธรรมชาติ ปลาจึงมีฐานะเป็นหนึ่งในอาหารของมนุษย์ควบคู่กันไปด้วย จากปัจจัยเรื่องการค้าทางซีฟ จึงทำให้มนุษย์เลือกตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยใกล้กับแหล่งน้ำ จะสังเกตได้ว่าหลักฐานทางโบราณคดีมักจะขุดค้นพบวัตถุโบราณยืนยันได้ในบริเวณดังกล่าว เมื่อมนุษย์คุ้นเคยกับการหาปลา เข้าใจธรรมชาติของปลา บวกกับความสามารถในการเลียนแบบของมนุษย์ในยุคนั้นมีมากขึ้น จึงเริ่มเกิดเป็นลวดลายปลาตามเครื่องปั้นดินเผาในเวลาต่อมา (Liu, 2019) ส่วนบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ยืนยันแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์กับปลา รวมถึงการชมธรรมชาติอันประกอบไปด้วยพืชพรรณ สัตว์นานาชนิด ซึ่งรวมถึงปลาในช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์มีปรากฏตอนหนึ่งในคัมภีร์กวีซือจิง หมวดคำหยา บพทอชญา 《诗经·大雅·灵台》ตอนที่มีความว่า 王在灵囿，麀鹿攸伏。麀鹿濯濯，白鸟鹄鹄。王在灵沼，於物鱼跃。แปลว่า ราชายู่ในสวนพฤกษา แม่กวางอวบงามชบตามต้นไม้ นกขนขาวสะอาดบริสุทธิ์ ราชาลีบชมตามสระ ใ้ ปลากระโดดเต็มสระน้ำ เป็นกลอนที่บรรยายธรรมชาติและความสัมพันธ์อันดีระหว่างใจเหินหวังกับประชาชน เมื่อครั้งที่มีการสร้างหอนูชา ในระหว่างนั้นใจเหินหวังได้เที่ยวชมธรรมชาติ พบสัตว์ได้แก่ กวางตัวเมียอวบอ้วนสมบูรณ์ นกที่มีขนสีขาวสวย และปลาที่กระโดดอยู่เต็มสระน้ำ (Cheng & Jiang, 2019, pp. 597-598) แสดงให้เห็นถึงความคึกคักมีชีวิตชีวาทั้งมนุษย์และสัตว์อย่างเป็นธรรมชาติในเวลาเดียวกัน

ต่อมาปลาจึงเป็นสัญลักษณ์ของความรุ่งเรืองมั่งคั่ง จนนำไปสู่การใช้ลวดลายปลาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ชาวจีนเชื่อว่าปลาเป็นหนึ่งในสัตว์มงคล ลวดลายปลาจึงเป็นหนึ่งในรูปแบบที่ใช้ตกแต่งตามสิ่งของเครื่องใช้มาตั้งแต่สมัยโบราณ หรือเลี้ยงปลาในบ้านหรือสถานที่ดำเนินกิจการ เพื่อเสริมความมั่งคั่งในการค้าและเสริมความโชคดี ความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชีวิตในปัจจุบัน

2. ลวดลายปลาในยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคประวัติศาสตร์จีน

ปลาเป็นหนึ่งในลวดลายของสัตว์ที่ได้รับความนิยมในการนำมาประดับบนสิ่งของเครื่องใช้ ไปจนถึงสิ่งก่อสร้างมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งรูปแบบแตกต่างกันตามยุคสมัย ดังนี้

2.1 ยุคหินใหม่ วัฒนธรรมหยั่งเสา

ลวดลายปลาในวัฒนธรรมหยั่งเสายุคแรก จะเป็นรูปแบบการมองจากมุมหน้าตรง ส่วนหัวปลาเหนือ ครีบ ลำตัวและหางปลาจะเป็นลักษณะแผ่กางออก (Jia, 2020, p. 8) ช่วงหลัง ลวดลายก็จะเริ่มเป็นไปตามจินตนาการมากยิ่งขึ้น รูปแบบและลวดลายจึงมีความหลากหลายตามไปด้วย คือในยุคหินใหม่ช่วงแรกมักวาดปลาตัวเดียว โดยวาดให้ใกล้เคียงหรือเสมือนจริง ส่วนช่วงปลายยุคหินใหม่จะวาดปลาหลายตัวเป็นหลัก ซึ่งอาจเป็นลายปลา 2 ตัวหรือมากกว่า 2 ตัว และวาดองค์ประกอบอื่นร่วมด้วย เช่น ปลาหน้าคน นกคาบปลาหรือนกจิกปลา ลายเส้นเป็นแบบเรียบง่าย มีมิติเดียว พบลวดลายปลาลักษณะดังกล่าวได้ในเครื่องปั้นดินเผา เครื่องเคลือบ ซึ่งเทคนิคในการผลิตเครื่องปั้นดินเผายังไม่สมบูรณ์ จึงเป็นข้อจำกัดของลวดลายปลาที่ยังไม่มีสีสัน เช่น อ่างเคลือบสีลายปลาหน้าคน (人面鱼纹彩陶盆) ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่มาจากวัฒนธรรมหยั่งเสาในยุคหินใหม่ขุดค้นพบที่ปั๋วปั๋ว เมืองซีอาน มณฑลชานซี อย่างไรก็ตาม ลายปลานบนเครื่องเคลือบมักวาดระบายลงบนชิ้นงานปั้นผิวเรียบที่เป็นสีแดง ร่างแบบและทาสีดำลงไป (Liu, 2019)

ภาพที่ 1 อ่างเคลือบสีลายปลาหน้าคน (人面鱼纹彩陶盆)

ที่มา: National Museum of China (n.d.)

2.2 ราชวงศ์เซี่ย ชาง โจว ชุนชิว จั้นกั๋ว

การพัฒนาเครื่องสำริดในยุคราชวงศ์เซี่ยถึงราชวงศ์ชาง อีกทั้งบริเวณที่อยู่อาศัยมีแหล่งน้ำ แหล่งอาหารที่ทำให้ผู้คนในสมัยนั้นคุ้นเคยกับปลา จึงส่งผลให้มีการแกะสลักเครื่องหยกเลียนแบบลักษณะของปลา (Jiang, 2017, p. 48) นอกจากใช้วัสดุที่ทำจากหยกแล้ว ยังมีเปลือกหอย หินเทอร์ควอยซ์ และหินมาลาไคท์ เป็นต้น (Zhang, 2018, p. 4) การแกะสลักเป็นเครื่องประดับรูปปลา จะเจาะรูส่วนหัวกับส่วนหางของปลาเพื่อร้อยเป็นสาย แต่ในช่วงราชวงศ์ชางถึงราชวงศ์โจวจะนิยมใช้ลวดลายปลาที่เรียบง่ายบนเครื่องปั้นดินเผา เครื่องสำริด และเครื่องหยกในพิธีเซ่นไหว้ เมื่อเข้าสู่ยุคชุนชิวและจั้นกั๋ว ปลาเป็นหนึ่งในอาหารหลัก และมักใช้เป็นสินค้าแลกเปลี่ยนหรือเป็นของขวัญมอบให้กัน เมื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ระบบการชำระเงินตราพัฒนาไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงมีเหรียญเงินตรารูปปลาปรากฏขึ้นในเวลาต่อมา เพียงแต่รูปแบบของลวดลายปลาที่ใช้จะค่อนข้างตายตัว กล่าวคือ ไม่ว่าจะทำด้วยหยกหรือสำริด รูปร่างของปลาก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันไปหมด ส่วนหัวปลากับหางปลามีขนาดความยาวเกือบจะเท่ากัน แต่หากใช้ลวดลาย

ปลาในการทำภาชนะสำริด รูปปลาก็จะมีลักษณะเป็นสามมิติมากขึ้น เช่น กาน้ำรูปปลาในสมัยจิ้นกั๋ว เนื่องจากในช่วงเวลานี้เป็นยุคสำริด จึงมีลวดลายปลาบนเครื่องสำริดเป็นจำนวนมาก กรณีที่เป็นภาชนะไม่ใช่สิ่งของที่ทำเป็นรูปลักษณะของปลาทั้งชิ้นอย่างเงินรูปตัวปลา จะเป็นลวดลายปลาที่ทำท่าแหวกว่ายอยู่ในน้ำ หากเทียบกับยุคอื่น ยุคนี้จึงเป็นยุคแห่งเครื่องสำริดลายปลาที่แท้จริง

2.3 ยุคประวัติศาสตร์ ราชวงศ์จิ้น-ฮั่น

เมื่อเข้าสู่ยุคราชวงศ์จิ้นถึงราชวงศ์ฮั่น ลวดลายปลาจะมีรายละเอียดตามลักษณะทางธรรมชาติของปลาเพิ่มมากขึ้น ถึงแม้ลวดลายปลาที่ปรากฏบนเครื่องใช้หรือภาชนะต่าง ๆ ยังคงเป็นแบบมิติเดียว แต่ลายเส้นบริเวณเกล็ดปลาต่างจากยุคก่อน คือบริเวณเหงือกปลาเริ่มมีเส้นคลื่น รูปร่างของปลาจากลำตัวจนถึงส่วนหางค่อย ๆ เล็กลง หางปลาเป็นทรงพัด (Jin, 2022) เช่น เติลลายปลาสองตัวที่หันไปในทิศทางเดียวกันในสมัยราชวงศ์ฮั่น (陶黄绿釉鱼纹灶) จอกเหล้าทำสีรูปปลาสามตัวในยุคราชวงศ์ฮั่นตะวันตกตอนต้นที่ขุดค้นพบจากสุสานเฟิงหวางซาน หมายเลข 168 (凤凰山 168 号汉墓) บนจอกเหล้ามีรูปปลาสามตัว โดยทั้งสามตัวเรียงวนกันเป็นวงกลม ส่วนหัวของปลาตัวหนึ่ง หันไปยังส่วนหางของปลาอีกตัวหนึ่ง สีของหัวปลาและหางปลาจะเป็นสีแดง ปากก็คาบใบไม้ไว้ ทำให้ปลาดูมีชีวิตชีวา แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในการวาดเส้นลวดลายของปลาที่ชัดเจนขึ้น เริ่มใช้สี อีกทั้งยังเริ่มแสดงภาพรวมในการจัดวางตำแหน่งของปลาแต่ละตัวให้สมดุล

ภาพที่ 2 จอกเหล้าไม้ทาสีรูปปลาสามตัว (漆木彩绘三鱼纹耳杯)

ที่มา: Jingzhou Museum (n.d.)

นอกจากลวดลายปลาที่ปรากฏบนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ แล้ว ยังพบงานประติมากรรม เช่น รูปปั้นหิน งานแกะสลักหิน ร่วมกับสถาปัตยกรรมจีนที่แสดงศิลปะการตกแต่งหลังคาในสมัยราชวงศ์ฮั่น เช่น ลวดลายปลาที่แกะสลักอยู่บนกระเบื้องเชิงชาย ไม้ค้ำยันแกะสลักเป็นลายปลา กล่าวได้ว่าความนิยมจนเริ่มแพร่หลายของลวดลายปลาในยุคนี้ นำไปสู่การพัฒนาที่เริ่มเป็นรูปร่าง และกลายเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตของชาวจีน

2.4 ราชวงศ์สุย-ถัง

ในสมัยราชวงศ์สุยถึงราชวงศ์ถัง รูปลักษณะและลวดลายปลาไม่ได้ปรากฏตามสิ่งของเครื่องใช้ที่ทำจากสำริดหรือเครื่องเคลือบเพื่อประดับตกแต่งเท่านั้น แต่ยังนำรูปหรือลวดลายปลาไปใช้เป็นตราสัญลักษณ์เรียกว่า ตราสัญลักษณ์รูปปลา (鱼符) เริ่มใช้ในด้านการทหารตั้งแต่สมัยราชวงศ์สุย ต่อมาในสมัยราชวงศ์ถังก็ค่อย ๆ กลายเป็นสัญลักษณ์แสดงสถานะประจำตัวของบุคคลไปในที่สุด

ในสมัยราชวงศ์ถัง ปลาหลีฮื้อหรือปลาไน (鲤鱼) เป็นที่นิยมในราชสำนัก เนื่องจากพระมหากษัตริย์จีนในยุคนี้มีแซ่หลี่ (李) เสียงพ้องกับชื่อปลาหลีฮื้อที่ออกเสียงเป็นภาษาจีนกลางว่า หลี่ (鲤) เช่นกัน ด้วยเหตุนี้กษัตริย์จึงใช้เครื่องประดับประจำตัวรูปปลาหลีฮื้อ (Jin, 2022) นอกจากนี้ตราสัญลักษณ์รูปปลายังถูกนำมาใช้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อมีพระราชโองการหรือคำสั่งเคลื่อนทัพ ก็ใช้ตราแม่ทัพรูปปลาหลีฮื้อ เมื่อต้องติดต่อกับขุนนางท้องถิ่นหรือเมื่อขุนนางจะเข้าออกพระราชวัง ก็ใช้สัญลักษณ์รูปปลาที่ทำจากสำริดชนิดหนึ่งเป็นหลักฐานยืนยัน หากเป็นขุนนางระดับกลางขึ้นไป ที่เฝ้ามักจะประดับด้วยกระเปาะรูปปลาที่ทางการมอบให้ ถือว่าเป็นเกียรติต่อขุนนาง แสดงให้เห็นว่านอกเหนือจากสิ่งของเครื่องใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ แม้แต่เครื่องประดับงานเย็บปักถักร้อย เช่น กระเป๋า ก็นิยมใช้ลวดลายปลา การใช้ตราสัญลักษณ์รูปปลา (鱼符) จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของยุคนี้ กล่าวได้ว่าในสมัยราชวงศ์ถัง ปลามีความสำคัญในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แทนสถานะประจำตัวบุคคล

2.5 ราชวงศ์ซ่ง-หยวน

ในสมัยราชวงศ์ซ่งถึงราชวงศ์หยวน การทำอุปกรณ์เครื่องใช้ที่ประดับด้วยลายปลามีอยู่เป็นจำนวนมาก ที่เด่นชัดที่สุดจะเป็นการใช้ศิลปะการวาด การแกะสลัก (Lai, 2006, p. 2) โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยซ่งเหนือ เป็นช่วงที่มีการแกะสลักลายปลาได้รับความนิยมสูงสุด สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ออกแบบให้ดูสมถะเรียบง่าย และยังเป็นยุคแรกที่ใช้สีแดงกับเขียวลงสีบนเครื่องเคลือบ จนกระทั่งถึงสมัยราชวงศ์หยวน ลวดลายปลาบนเครื่องเคลือบลายครามจึงสมบูรณ์แบบ แลดูมีชีวิตชีวา และพัฒนาลายปลาคู่กับดอกบัวและพืชน้ำจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ผลงานที่เป็นตัวแทนแห่งยุค ได้แก่ จานเคลือบลายครามลายปลาคู่ในสระบัว (青花瓷盘双鱼莲池纹) มีการนำแบบลวดลายดังกล่าวมาใช้และเป็นที่ยอมรับจนถึงสมัยราชวงศ์ชิง สถานที่ที่มีหลักฐานวัตถุโบราณ รวมทั้งเครื่องเคลือบลายครามลวดลายปลาในแบบต่าง ๆ มีหลายแห่ง เช่น จิ้งเต๋อเจิ้น เมืองแห่งเครื่องเคลือบ ที่มณฑลเจียงซี และเครื่องเคลือบสีเขียวแห่งเมืองหลงเจียวิน มณฑลเจ้อเจียง ยุคนี้จึงเป็นยุคแห่งเครื่องลายครามที่เน้นความเรียบง่าย สีสันทันยังไม่มาก ลวดลายปลาตามเครื่องใช้ต่าง ๆ จึงพัฒนาตามไปด้วย

2.6 ราชวงศ์หมิง-ชิง

การใช้ลวดลายปลายังคงปรากฏตามสิ่งของเครื่องใช้ชนิดต่าง ๆ ต่อเนื่องจนถึงยุคราชวงศ์หมิง จากความนิยมใช้เครื่องเคลือบสีที่กว้างขวางและแพร่หลายมากขึ้น ยุคนี้จึงเป็นยุครุ่งเรืองของศิลปะการตกแต่งด้วยการวาดภาพสีและการพัฒนาเทคนิคการทำเครื่องเคลือบด้วยรูปและลวดลายปลา (Liu, 2019) ลวดลายปลาจึงมีความละเอียดประณีตและหลากหลายตามไปด้วย ถึงขั้นตกแต่งลายตามชนิดหรือสายพันธุ์ ปลา เช่น ปลากะพง ปลาหลีฮื้อ ปลาฉลาม ปลาทอง จำนวนปลาอาจเป็นแบบเดี่ยว เป็นลายปลาคู่ (双鱼纹) หรือปลา 3-5 ตัวไล่เรียงกัน โดยมีน้ำหรือพืชเป็นองค์ประกอบสำคัญเพิ่มเข้ามา เช่น ลายปลากับพืชน้ำ (鱼藻纹) ที่ปรากฏบนโถห้ำสีมีฝาปิดในยุคราชวงศ์หมิง ปลาที่อยู่บนแจกันเป็นปลาหลีฮื้อสีแดง มีดอกบัว จอกแหวน และพืชน้ำชนิดต่าง ๆ หลากสีส่นอยู่รอบ ๆ

ภาพที่ 3 โถห้ำสีมีฝาปิดลายปลากับพืชน้ำ สมัยราชวงศ์หมิง (五彩鱼藻纹盖罐)

ที่มา: The Palace Museum (n.d.)

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในยุคนี้ จะเห็นได้ว่าการตกแต่งด้วยลวดลายปลาจะเน้นศิลปะการใช้สีวาดเหมือนภาพวาดลงบนภาชนะ แสดงถึงการใช้สีส่นและมีความซับซ้อน ส่งผลต่อศิลปะการวาดภาพมงคลที่มักแฝงความหมายที่ดี มีคำพ้องเสียงที่เป็นสิริมงคลเกี่ยวกับปลาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในสมัยราชวงศ์หมิง และยังพบในศิลปะการเย็บปักบนเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เช่น ลายดอกบัวกับปลา สื่อความหมายว่า มีกินมีใช้ตลอดทุกปี (连年有余) ลายปลาทองกับดอกไผ่ถึง หมายถึง ร่ำรวยเงินทอง เงินทองเต็มบ้าน (金玉满堂) และยังคงนำไปใช้กล่าวอวยพรกันอยู่ในปัจจุบัน แต่ที่เป็นเอกลักษณ์เด่นชัดมากที่สุด คือ ลายปักบนชุดพระราชทานสำหรับขุนนาง ที่มีความเกี่ยวข้องกับปลา ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป ส่วนในสมัยราชวงศ์ชิงจะนิยมปักไหมเป็นลายปลาทอง ศิลปะการเย็บปักของเมืองซูโจวถือเป็นตัวแทนของลายปลาทองดังกล่าวก็ได้ (Lai, 2006, p. 2) จากความก้าวหน้าในศิลปะวิทยาการ ทำให้ลวดลายปลาในยุคนี้มีสีสันสวยงาม รูปแบบหลากหลาย และมีรายละเอียดที่เป็นรูปธรรม สะท้อนธรรมชาติของปลาได้มากที่สุดเมื่อเทียบกับยุคสมัยที่ผ่านมา

3. บทบาทของลวดลายปลาที่ปรากฏตามสิ่งของเครื่องใช้ หรือสถานที่ต่าง ๆ

ความนิยมลวดลายปลาของชาวจีนมักสะท้อนออกมาทางศิลปวัฒนธรรมประเพณี ที่เด่นชัดมากที่สุดคือวัฒนธรรมทางวัตถุ ไม่ว่าจะเป็นการเย็บปักถักร้อยบนเสื้อผ้า การลงสีและลายปลาลงบนภาชนะหรืออุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ การแกะสลักตามส่วนประกอบของโครงสร้างอาคารสถานที่ที่ทำด้วยไม้และหิน ดังนี้

3.1 เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายประกอบด้วยเสื้อผ้า เครื่องประดับที่ใช้ลวดลายหรือรูปลักษณะของปลาทกแต่ง เช่น ปิ่นปักผม กระเป๋า ซึ่งเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของชาวจีนมีเอกลักษณ์ตามยุคสมัย จากการปกครองด้วยระบบศักดินาอย่างยาวนาน ส่งผลให้มีข้อจำกัดในการสวมใส่เครื่องแต่งกายของชาวจีนตามสถานะในสังคมมาโดยตลอด ยกตัวอย่างเช่น ช่วงราชวงศ์หยวน ชาวฮั่นถูกปกครองโดยชาวมองโกล ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวจีน เมื่อสถาปนาราชวงศ์หมิง (ปี ค.ศ.1368) ปฐมกษัตริย์หมิงไท่จูได้ยกเลิกเครื่องแต่งกายตามแบบราชวงศ์หยวน และฟื้นฟูขนบธรรมเนียมการแต่งกายตามแบบราชวงศ์ฮั่น ถึง และซ่ง ซิ่น (Wang, 2008, p. 181) พร้อมทั้งปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์จนชุดประจำตำแหน่งของขุนนางในยุคราชวงศ์ซ่งพัฒนาจนเป็นเอกลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นชุดลำลองในวันปฏิบัติหน้าที่ของขุนนาง ชุดพิธีการ ยิบย่อยไปจนถึงหมวกประดับยศ ขนาดของแขนเสื้อ แม้แต่แผ่นหยกหรือแผ่นงาช้างสำหรับจับบันทึกเตือนความจำ ที่ภาษาจีนกลางเรียกว่า ฮู่ป๋ัน (笏板) ของขุนนาง ก็ยังแสดงถึงระดับชั้นสูงต่ำของตำแหน่งหน้าที่

ในรัชศกหงู่ ปีที่ 26 (ปี ค.ศ.1393) จากการที่ราชวงศ์หมิงยึดตามธรรมเนียมการแต่งกายของชาวจีนเป็นหลัก โดยสวมใส่เสื้อผ้า เครื่องประดับแตกต่างกันตามระดับชนชั้นในสังคมนั้น เครื่องแต่งกายในสมัยดังกล่าวจึงเป็นแบบแผนมากขึ้น กล่าวคือ หากแบ่งประเภทเครื่องแต่งกายจะแบ่งตามสถานะของบุคคลผู้สวมใส่ ได้แก่ กษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ ขุนนางตำแหน่งต่าง ๆ ทางฝ่ายพลเรือนและกษัตริย์ ประชาชนชายและหญิง ซึ่งทางการจะมีข้อกำหนดชุดเครื่องแต่งกายตามชนชั้นในสังคมอย่างชัดเจน ดังนี้

1. สีของเสื้อผ้า กษัตริย์ในสมัยราชวงศ์หมิงซึ่งอยู่ในชนชั้นปกครอง จะสวมใส่สีแดงสด ส่วนขุนนางจะสวมใส่สีต่าง ๆ ตามระดับชั้น ช่วงต้นราชวงศ์หมิง ขุนนางชั้นที่ 1-4 จะสวมชุดขุนนางสีแดง ขุนนางชั้นที่ 5-7 สวมชุดขุนนางสีคราม ขุนนางชั้นที่ 8-9 สวมชุดขุนนางสีเขียว (Shen & Wang, 2004, pp. 129-130)

2. ลวดลายที่อยู่บนเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ถือว่าเป็นสิ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวมากที่สุดอย่างหนึ่งในยุคราชวงศ์หมิง นั่นคือการใช้ผ้าไหมปักลาย (补子) ซึ่งใช้เส้นไหมสีทองหรือสีอื่น ๆ ปักเป็นลายสัตว์ลงบนชุดทำงานปกติ (Zhou & Gao, 1994, p. 276) เพื่อแสดงระดับชั้นตามยศตำแหน่งบนชุดของขุนนาง จะปักลายอยู่บริเวณหน้าอกและด้านหลังเสื้อ กำหนดให้ขุนนางพลเรือนสวมชุดปักลายสัตว์ปีก ขุนนางฝ่ายกษัตริย์สวมชุดปักลายสัตว์สี่เท้า แบ่งเป็น 9 ชั้น ได้แก่

ขุนนางฝ่ายพลเรือน ชั้นที่ 1-9 ปักเป็นลายสัตว์ปีก ได้แก่ นกกระเรียน ไก่ฟ้าสีทอง นกยูง ห่าน ไก่ฟ้าหลังขาว นกกระสา เป็ดแมนดาริน นกขมิ้น นกกระทา ตามลำดับ

ขุนนางฝ่ายกลาโหม ชั้นที่ 1-2 ปักเป็นลายสิงโต ชั้นที่ 3 เสือ ชั้นที่ 4 เสือดาว ชั้นที่ 5 หมี ชั้นที่ 6-7 แมวป่า ชั้นที่ 8 แรด และชั้นที่ 9 ม้าน้ำ (Shen & Wang, 2004, pp. 132-134)

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า รูปแบบเครื่องแต่งกายและลวดลายบางอย่างในราชวงศ์หมิงมีข้อกำหนดอย่างชัดเจน มีแบบแผน ไม่ใช่ชาวจีนทุกคนทุกสถานะในสังคมจะสามารถสวมใส่ได้ ลวดลายปลาบนเสื้อผ้าและเครื่องประดับมีปรากฏในหลายยุคสมัยและหลายรูปแบบ เช่น ลายนกคาบปลา หรือ นกจิกปลา พบได้ในปักหมที่ทำจากทองในสมัยราชวงศ์จิ้น ลายปลาหยินหยาง ลายปลาหัวไก่ที่ประดับบนเครื่องแต่งกายในสมัยราชวงศ์หมิง แต่บางรูปแบบก็ไม่ได้รักษาลวดลายตามรูปลักษณะของปลาที่เคยปรากฏ กล่าวคือ มีการนำลวดลายที่มาจากปลามาใช้เพียงบางส่วนเท่านั้น ได้แก่ ลายเพยอีว (飞鱼) เป็นแบบลายเฉพาะของราชวงศ์หมิง มีลักษณะพิเศษที่เป็นต้นแบบคือ ใช้ลวดลายของหมั่ง (蚌) ซึ่งเป็นงูใหญ่ชนิดหนึ่งเป็นรูปร่างหลัก มีหัวเป็นมังกร มีปีก 2 ข้าง มีหางปลา ขา 2 ข้าง และกรงเล็บ 4 เล็บ โดยปีกทั้ง 2 ข้าง ครีบบปลาและหางปลา ถือเป็นเอกลักษณ์ของลวดลายนี้และเป็นส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากลักษณะของปลา ที่มาจากลายเหวินเหยาอีว (文鳐鱼) ปลาที่มีปีกในนิทานปรัมปราช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์จีน ผ่านการปรับเปลี่ยนเรื่อยมาจนกระทั่งเป็นต้นแบบลักษณะดังกล่าวในช่วงราชวงศ์หมิง (Chen, et al., 2021) ใช้เป็นลายประดับตกแต่งบนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ในหลายยุคสมัย เช่น โก กาน้ำ เครื่องประดับศีรษะที่ทำจากเงินหยก และเสื้อผ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งลายปักเสื้อพระราชทาน (赐服)

เสื้อพระราชทานลายเพยอีว (飞鱼服) เป็นหนึ่งในลวดลายสำคัญที่เป็นสัญลักษณ์ตามระดับยศตำแหน่ง ถึงแม้จะไม่ได้อยู่ในข้อกำหนดการสวมชุดขุนนางของราชวงศ์หมิงดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น แต่ก็มี ความสำคัญในฐานะเป็นชุดพระราชทานในโอกาสที่ได้ทำความดีความชอบ และเป็นลวดลายของชุดดำรงตำแหน่งเฉพาะ เช่น องค์รักษ์เสื้อแพรของกษัตริย์ ดังนั้นจึงสามารถสวมใส่เสื้อผ้าลายเพยอีว (飞鱼) ได้ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ (Ji, 2019)

ส่วนเครื่องประดับอื่นที่มีรูปหรือลวดลายปลาได้รับความนิยมมากน้อยแตกต่างกันไปตามแต่ละยุคสมัย ซึ่งในสมัยราชวงศ์ยังมีความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก สามารถใช้ลวดลายปลาประดับตกแต่งได้ทั้งชายและหญิง จากการเริ่มประดับพกพากระเป๋าลายปลาของขุนนางชั้นที่ 5 ขึ้นไปนั้น ได้ส่งผลให้ลวดลายปลากลายเป็นสัญลักษณ์แสดงสถานะประจำตำแหน่งมีความหมายชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในยุคสมัยที่ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง ภรรยาที่ประดับปักหมตามยศของสามีที่รับราชการ ดังนั้นนอกจากปลาจะแสดงสถานะ เกียรติยศ ศักดิ์ศรีแล้ว ยังแสดงถึงความรักระหว่างสามีภรรยาและความเป็นสิริมงคลได้อีกด้วย ในสมัยราชวงศ์ถัง หักราชวงศ์และราชวงศ์หมิง จึงปรากฏปักหมลายปลาที่ทำจากเงินและทองเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงปลายราชวงศ์ถัง แต่ไม่พบการใช้ลายปลาประดับบนเสื้อผ้าและเครื่องประดับลักษณะดังกล่าวในสมัยราชวงศ์ซ่ง เนื่องจากมีคำสั่งอย่างเป็นทางการที่ห้ามขุนนางและประชาชนไม่ให้ใช้เครื่องประดับที่มีลวดลายปลา (Hu, 2016, p. 169)

3.2 อุปกรณ์เครื่องใช้และภาชนะต่าง ๆ

อุปกรณ์เครื่องใช้และภาชนะใช้สอยในชีวิตประจำวันของชาวจีน มีวัตถุประสงค์ในการใช้งานแตกต่างกัน อาจไม่เป็นไปตามประโยชน์ใช้สอยของสิ่งของนั้น ๆ แต่เป็นไปตามความต้องการของผู้ใช้งาน ได้แก่ เครื่องใช้สำหรับใช้งานจริงในครัวเรือน และเครื่องใช้สำหรับตกแต่งในอาคารสถานที่ ซึ่งส่วนใหญ่พบได้ตามบ้านเรือนของชาวจีนและสถานที่สำคัญ เช่น วัด พระราชวัง แต่บางอย่างก็ใช้ประโยชน์ได้พร้อม ๆ กับใช้ประดับตกแต่งไปด้วยในตัว เช่น กระถางต้นไม้ที่ตั้งภายในบ้าน หรือในสวน

1. เครื่องใช้สำหรับใช้งานจริงในครัวเรือน เช่น เตา จาน คันฉ่องหรือกระจก และแท่นฝนหมึกที่ใช้เป็นหนึ่งในอุปกรณ์เครื่องเขียนที่สำคัญสำหรับชาวจีน ตัวอย่างเช่น แท่นฝนหมึกหิน แกะสลักลายรูปปลาอยู่ภายในแท่นเพียงตัวเดียว แสดงรูปแบบที่เรียบง่าย เป็นเอกลักษณ์ของสมัยราชวงศ์ซ่ง

2. เครื่องใช้สำหรับตกแต่งในอาคารสถานที่ ตั้งแต่เก้าอี้ ไปจนถึงกระเบื้องเครื่องเคลือบ จาน ชาม กระถาง แจกันลวดลายปลาในรูปทรงต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น เก้าอี้กลมที่ทำจากไม้ สำหรับประดับตกแต่งเครื่องเรือนในยุคราชวงศ์ซ่ง จากลวดลายซึ่งนอกจากมีปลาแล้วยังมีค้างคาวรายล้อม ค้างคาว ในภาษาจีนออกเสียงว่า เปียนผู่ (蝙蝠) พ้องเสียงกับคำว่า ผู่ (福) ที่หมายถึง โชคลาภวาสนา ถึงแม้จะเป็นเก้าอี้ แต่เน้นใช้ประโยชน์ในการตกแต่งภายในบ้านมากกว่าจะนำมาใช้นั่ง

ภาพที่ 4 เก้าอี้แกะสลักลายปลาคู่ สมัยราชวงศ์ซ่ง (红木理石面双鱼纹绣墩)

ที่มา: Guanfu Museum (2020)

นอกจากนี้ยังมีแจกันหยกรูปปลาคู่สำหรับตกแต่งในสมัยราชวงศ์หมิง (明青玉龙凤双鱼瓶) เป็นรูปร่างของปลา ทั้งส่วนท้อง ส่วนคอ มีการแกะสลักเกล็ดปลาให้ดูขึ้นมา ทั้งสองข้างของแจกันแกะสลักมังกรกับหงส์เกาะอยู่กับตัวแจกัน ปลาคู่ รวมทั้งมังกรและหงส์ มีนัยของความอุดมสมบูรณ์ที่มังกรและหงส์ที่นำโชคลาภ ความเป็นสิริมงคลมาให้

ลวดลายที่ปรากฏตามสิ่งของเครื่องใช้ในแต่ละยุคสมัย ล้วนสะท้อนความสุนทรีย์ในการเสพงานศิลปะของชาวจีน แผ่ความปรารถนาให้สิ่งดีเกิดขึ้นในชีวิต ผ่านความชื่นชอบ ความเชื่อในความเป็นสิริมงคลของปลา ไม่ว่าลวดลายปลาจะอยู่ในรูปแบบใด และปรากฏอยู่กับสิ่งใดก็ตาม

3.3 สถาปัตยกรรม การตกแต่งส่วนต่าง ๆ ตามอาคาร สถานที่

สถาปัตยกรรมจีนโบราณมักใช้ไม้ในการก่อสร้างเป็นหลัก เนื่องจากในอดีตมีป่าไม้จำนวนมาก ไม้เป็นวัสดุที่สามารถจัดหาและแปรรูปได้ง่าย นอกจากนี้ยังเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น จากการใช้สารพัดไปสู่อการใช้เหล็ก การนำขวาน เลื่อย และอุปกรณ์ต่าง ๆ มาใช้เป็นเครื่องมือก่อสร้าง เทคนิคโครงสร้างงานไม้จึงค่อย ๆ พัฒนาไปด้วย จนกระทั่งเป็นระบบและเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นด้านสถาปัตยกรรมจีน อีกทั้งยังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสามารถพบได้ตามวัด พระราชวัง บ้านเรือน ตลอดจนสวนชมธรรมชาติ

ชาวจีนให้ความสำคัญกับความแข็งแรงทนทาน ประโยชน์ใช้สอยจากการเลือกไม้ เทคนิคที่ใช้ในการก่อสร้าง และมีการพิจารณาจากสภาพภูมิอากาศ เช่น ทางเหนือของจีนมีสภาพอากาศหนาวเย็น ไม้ที่เลือกใช้ก่อสร้างเป็นฝานางต้องมีความหนา โดยทั่วไปมักใช้ดินและหินปูนร่วมในโครงสร้างด้วย เพื่อรักษาอุณหภูมิในตัวอาคารบ้านเรือน (Pan, 2009, p. 5)

นอกจากนี้ชาวจีนยังนิยมประดับตกแต่งหลังคา เสาคาน ไม้ค้ำยัน ประตู และหน้าต่าง ในที่นี้จะกล่าวถึงการประดับตกแต่งด้วยไม้ค้ำยันแกะสลักเป็นลายปลา ซึ่งเดิมมีที่มาจากรูปลักษณะของปลา เรียกว่า ไม้ค้ำยันแกะสลักรูปปลา (鱼形雀替) และการตกแต่งด้วยไม้แกะสลักห้อยจากมุมปลายหลังคาทรงจั่วลงมายังบริเวณหน้าบันเป็นรูปปลา เรียกว่า เสียนอีวี่ (悬鱼)

1. ไม้ค้ำยันแกะสลักรูปปลา (鱼形雀替)

ไม้ค้ำยันเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างบ้านเรือนที่อยู่ใต้หลังคา ใช้ตั้งประสานรับกับมุมของเสาไม้ เพื่อให้โครงสร้างคงที่ มักเป็นส่วนแสดงศิลปะในการตกแต่งของตัวอาคาร และยังเป็นส่วนสำคัญในการรับน้ำหนักของเสาคาน ทั้งนี้ ตำแหน่งวางไม้ค้ำยันมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามยุคสมัย กล่าวคือ ก่อนสมัยราชวงศ์หยวน โครงสร้างไม้ค้ำยันมักอยู่ภายใต้หลังคาในบ้าน เมื่อถึงช่วงหลังสมัยราชวงศ์หมิง โครงสร้างไม้ค้ำยันจึงค่อย ๆ ปรากฏโดยทั่วไปในการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน และพัฒนาเรื่อยมาจนกระทั่งกลายเป็นโครงสร้างที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในช่วงราชวงศ์ชิง ไม้ค้ำยันจึงอยู่บริเวณหลังคาฝั่งที่ยื่นออกไปด้านนอกตัวอาคาร (Zhang, 2022, p. 102) การแกะสลักลวดลายสัตว์ที่มีความหมายดี เป็นสิริมงคลลงบนไม้ค้ำยันได้แก่ ลวดลายปลากับนก ไม่เพียงแต่บ่งบอกถึงการประยุกต์ใช้ความสามารถในงานช่างและงานศิลปะในสถาปัตยกรรมจีนโบราณ ยังสะท้อนแนวคิดในการออกแบบลวดลายที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธและปรัชญาเต๋าในวัฒนธรรมจีน การใช้ลวดลายของปลาประดับไม้ค้ำยันเนื่องจากชาวจีนเชื่อว่าปลาที่เป็นสัตว์น้ำ ย่อมสามารถสลับไฟได้ ลวดลายดังกล่าวจึงเป็นที่นิยมสำหรับประชาชนที่สร้างบ้านด้วยไม้

2. ไม้แกะสลักห้อยจากมุมปลายหลังคาทรงจั่วเสวียนอีวี่ (悬鱼)

เนื่องจากในยุคแรก ไม้แกะสลักตกแต่งมุมปลายหลังคาทรงจั่วลงมายังบริเวณหน้าบ้านมีการออกแบบเป็นรูปปลา จึงเรียกการตกแต่งส่วนมุมของหลังคาส่วนหน้าและส่วนหลังของตัวอาคารด้วยการใช้ไม้แกะสลักห้อยลงมาจากจุดดังกล่าวว่า เสวียนอีวี่ (悬鱼) ต่อมารูปแบบหรือลวดลายที่ใช้แกะสลักมีความซับซ้อนและหลากหลายมากขึ้น เช่น เริ่มมีลายผสมผสมกับปลา ไม่ได้ยึดตายตัวว่าการประดับห้อยปลายหลังคาจะต้องเป็นรูปปลาเท่านั้น จึงเกิดลวดลายใหม่ที่แฝงความหมายอันเป็นสิริมงคลมากยิ่งขึ้น เช่น ตัวอักษรหมื่น (萬⁵) ที่เป็นสัญลักษณ์ของอนันต์หรือคำมหาศาล (Dulyasucharit, 2002, p. 227) แกะสลักเป็นรูปคางคก รูปนกกับดอกไม้ และรูปสัญลักษณ์หยินหยาง มักพบการใช้เสวียนอีวี่ (悬鱼) ประดับตามปลายหลังคาอาคารสถานที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานที่ที่มีโครงสร้างตามสถาปัตยกรรมจีนโบราณอย่างหนึ่ง เรียกว่า เสวียนซานต้ง (歇山顶) เป็นหลังคาทรงปั้นหยาหักมุม ซึ่งโครงสร้างอาคารลักษณะนี้จะปรากฏตามพระราชวังของพระมหากษัตริย์ จวนของพระราชวงศ์ ขุนนางตระกูลสูงศักดิ์และวัดเท่านั้น เช่น วิหารวัดหยวนฉี เมืองผิงชุน มณฑลซานซีที่สร้างในสมัยราชวงศ์ซ่ง พระราชวังกู่กิงที่สร้างในสมัยราชวงศ์หมิง (Gao, 2017) แต่การตกแต่งด้วยเสวียนอีวี่ (悬鱼) อาจพบได้ตามบ้านเรือนของประชาชนที่มีฐานะร่ำรวย เช่น ตามโครงสร้างบ้านแบบเสวียนซานต้ง (歇山顶) ซึ่งมีหลังคาทรงมนิลา (หลังคาจั่วผสมปั้นหยา) รูปแบบสถาปัตยกรรมจีนก็มีข้อจำกัดตามการปกครองระบอบศักดินาที่มีการแบ่งชนชั้นในสังคม

3.4 จิตรกรรมภาพวาด ภาพมงคลจีน

รูปและลวดลายปลา มักปรากฏในภาพมงคลตามธรรมเนียมประเพณีจีนบ่อยครั้ง ด้วยเหตุที่ว่าเสียงของคำว่า ปลา 鱼 ในภาษาจีน ออกเสียงว่า อีวี่ เป็นคำพ้องเสียงกับคำว่า 余 อีวี่ ซึ่งหมายถึง เหลือ ชาวจีนจึงมักนำปลา หรือ 鱼 มาใช้อุปมาถึงความร่ำรวย มีเหลือกินเหลือใช้ ความสำเร็จ ความสำเร็จ ความสำเร็จ และความเป็นสิริมงคล ผู้ที่คุ้นเคยกับวัฒนธรรมจีน จึงมักได้ยินคำกล่าวที่เกี่ยวข้องกับคำว่า ปลา ด้วยลักษณะคำพ้องเสียงข้างต้น รวมถึงเคยพบเห็นงานศิลปะ ภาพวาดปลาในการอวยพรอย่างวิจิตรงดงาม เนื่องจากปลาเป็นหนึ่งในสัตว์มงคลที่ได้รับความนิยมในการเสริมความเป็นสิริมงคลให้กับบ้านและร้านค้าที่ทำธุรกิจ ปลาจึงมีความสำคัญในวัฒนธรรมประเพณีจีน ดังตัวอย่างการนำรูปและลวดลายปลาไปใช้ร่วมกับคำพ้อง ดังนี้

1. ภาพปลากับพืช

ภาพมงคลที่ประกอบไปด้วยปลากับดอกบัว เรียกว่า เหลียนเหนียนไหยวี่ (连年有余) มีความหมายว่า มีกินมีใช้ตลอดทั้งปี (年年有余) 连 ออกเสียงว่า เหลียน หมายถึง ติดต่อกัน ต่อเนื่อง พ้องกับคำว่า 莲 เหลียน ที่หมายถึง ดอกบัว ส่วน 鱼 อีวี่ ที่พ้องเสียงกับ 余 อีวี่ หมายถึง เหลือ เพราะชาวจีนโบราณมองว่าปลาเป็นสัญลักษณ์ของความโชคดีและความเป็นสิริมงคล จึงมักใช้แสดงความหมายว่า ครอบครัวยั่งยืน

⁵ พิมพ์ตามต้นฉบับ

มั่งคั่งร่ำรวยในทุก ๆ ปี (Liu et al., 2012, p. 170) ภาพมงคลที่ประกอบไปด้วยปลากับดอกบัว นอกจากมีปลากับดอกบัว รากบัว ยังมีภาพเด็กอุ้มปลานั่งอยู่บนใบบัว โดยมีดอกบัวอยู่ด้านข้าง บางครั้งดอกบัวก็อยู่ด้านหลังสะท้อนความเชื่อและความปรารถนาของชาวจีนผ่านภาพมงคล นอกจากนี้ ในวันสิ้นปีซึ่งเป็นวันรวมตัวของสมาชิกในครอบครัวชาวจีนก็มีเคล็ดความเชื่อที่ต้องพิถีพิถันขณะรับประทานอาหารค่ำร่วมกัน เช่น ห้ามกินปลาหมดทั้งตัว กินให้เหลือเพื่อเอาเคล็ดว่าเหลือกินเหลือใช้ทุก ๆ ปี (Zhou, 2012, p. 26)

จินอื๋วหมั่นถั่ง (金玉满堂) เป็นคำพูดสิริมงคลที่ชาวจีนมักใช้ในความหมายว่า มีโภคทรัพย์สมบัติมากมายและยังใช้กล่าววยกย่องผู้ที่มีความรู้ความสามารถเหนือผู้อื่น (Shu, 2012, pp. 52-53) เนื่องจาก 金鱼 ออกเสียงว่า จินอื๋ว หมายถึง ปลาทอง พ้องเสียงกับคำว่า 金玉 จินอื๋ว ซึ่งหมายถึงทองกับหยก มีความหมายที่เป็นสิริมงคล ดังนั้น ภาพมงคลจินอื๋วหมั่นถั่ง (金玉满堂) จึงมีปลาทองหลายตัว เพื่อสะท้อนความปรารถนาให้เงินทองไหลมาเทมา ความสมบูรณ์มั่งคั่งเต็มบ้าน ภาพมงคลดังกล่าวพบได้ตามพระราชวังบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ภาพมงคลเทศกาลตรุษจีน เครื่องเรือน เครื่องเคลือบ ไปจนถึงศิลปะการตัดกระดาษแบบจีนก็ใช้ลวดลายนี้

ปลาหมุดดอกบัว (鱼钻莲) เป็นภาพตัวแทนความเชื่อด้านการแพร่พันธุ์หรือการให้กำเนิด เนื่องจากปลาเป็นสัตว์ที่ออกลูกมากโดยธรรมชาติ ปลาจึงเป็นสัญลักษณ์แทนการให้กำเนิดบุตรจำนวนมากของชาวจีน นอกจากนี้ ภาพปลาหมุดดอกบัวหรือปลากำลังเล่นกันกลางดงดอกบัว ยังใช้อุปมาว่าชายหญิงรักร่วมรักกัน และสื่อถึงครอบครัวกลมเกลียวอบอุ่นอีกด้วย (Zheng, 2011, p. 123)

2. ภาพปลากับสัตว์ชนิดอื่น

ภาพมงคลที่มีความหมายเป็นสิริมงคลรูปปลา ส่วนมากหากมีสัตว์ชนิดอื่นเป็นองค์ประกอบคู่มาด้วย มักจะอยู่คู่กับนก เช่น ภาพนกและปลาเสริมความเป็นสิริมงคล (鱼鸟呈祥) ถือเป็นภาพที่พบได้บ่อยเนื่องจากนกและปลาที่อยู่ด้วยกันเป็นภาพสัญลักษณ์แห่งความเป็นสิริมงคลและสันติสุข ซึ่งปรากฏหลักฐานในวัฒนธรรมหย่งเส้า อีกทั้งยังสะท้อนในคัมภีร์กวีหรือจิง หมวดโจวหนาน บทกวีฉวี 《诗经·周南·关雎》ตอนที่มีความว่า “关关雎鸠，在河之洲。窈窕淑女，君子好逑。” แปลว่า จูยชีวซันชาน ย่านเกาะสินธุ งามงามามตรู สมคู่สุขสัน (สะกดตามต้นฉบับ ซึ่งถอดเสียงสำเนียงแต้จิ๋ว) กลอนบทนี้พรรณนาเสียงร้องของนกจูยชีว จูงใจให้นึกถึงสาวงามที่ตนปองรัก แต่ยังไม่สมหวัง และมีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า คนจีนโบราณมักเปรียบเทียบนกจูยชีวเป็นสามีภรรยา (Ingkhawet, 1989, pp. 48-49) จากคำอธิบายข้างต้นสะท้อนความรู้ความเข้าใจของชาวจีนโบราณเกี่ยวกับเรื่องราวหรือแนวคิดทางปรัชญา ปลาเป็นหยิน นกเป็นหยาง ดังนั้นความหมายจากกลอนบทนี้จึงเป็นหลักฐานแสดงสัญลักษณ์และสะท้อนความรู้สึกของฝ่ายชายและหญิงว่า นกจีวจีวเท่ากับผู้ชายที่หมายปองผู้หญิง ส่วนผู้หญิงก็เป็นปลาที่อยู่ในน้ำ จึงเป็นที่จดจำสืบทอดกันมาว่าบทกวีบทนี้มีความหมายเกี่ยวกับความรัก และในเวลาต่อมาหมายถึงความปรองดองของสามีภรรยา จนกลายเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ปรากฏให้เห็นในรูปแบบของภาพนกคาบปลา เครื่องเคลือบลายนก

จิกปลา ล้วนแล้วแต่แสดงความหมายแฝงของชายหญิงที่รักกัน สะท้อนความปรารถนาในเรื่องของครอบครัว การมีลูกหลานสืบทอด วงศ์ตระกูลรุ่งโรจน์ เป็นต้น

ปลายังมีความเชื่อมโยงกับสัตว์มงคลอื่น เช่น มังกร จากจินตนาการและความคาดหวังของชาวจีนในเรื่องอนาคต ความเจริญก้าวหน้า จึงมีเรื่องเล่าจนเป็นสุภาศัพท์จีน หลี่อู๋เต็งหลง (鲤鱼登龙) และความเชื่อมโยงระหว่างปลากับมังกรนี้ก็ได้กลายเป็นหนึ่งในภาพมงคลจีนในเวลาต่อมา

ปลา (หลี่อู๋) กระโดดข้ามประตูมังกร (鱼跃龙门 หรือ 鲤鱼跳龙门) เรียกได้อีกอย่างว่า ปลากลายเป็นมังกร (鱼龙变化) มาจากตำนานพื้นบ้านจีนเรื่องปลาหลี่อู๋กระโดดข้ามประตูมังกร (鲤鱼登龙) ที่เกี่ยวกับความพยายามของปลาหลี่อู๋ในการกระโดดข้ามหน้าผาสูง (หรือที่ต่อมานำไปวาดเป็นภาพมงคลประตูมังกร) เพื่อจะได้เป็นมังกรและบินขึ้นสวรรค์ อุปมาถึงการสอบติดจอหงวน มักได้รับคำชมเชยว่า ขึ้นสู่ประตูมังกร (登龙门) ซึ่งแสดงความปรารถนาให้ชีวิตและหน้าที่การงานประสบความสำเร็จ

นอกเหนือจากความปรารถนาต่อเรื่องดี ๆ ที่แสดงออกผ่านคำพ้องเสียงในคำอวยพรและภาพมงคลแล้ว ยังปรากฏภาพหรือลวดลายปลาบนสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวจีนตามยุคสมัย เช่น เครื่องเคลือบ กระຈกหรือคั่นช่องสำริดลายปลากลายเป็นมังกร (鱼龙变化纹如意形铜镜) ในสมัยราชวงศ์จิน แจกันเคลือบสามสีรูปปลากลายเป็นมังกร (釉里三彩鱼化龙观音尊) ในสมัยราชวงศ์ซิง ฯลฯ

บทสรุป

การศึกษาความหมายและบทบาทของลวดลายปลาทำให้เข้าใจความลึกซึ้งของภาษาและวัฒนธรรมจีนได้มากขึ้น ได้เห็นวิวัฒนาการความเปลี่ยนแปลงในการใช้ลวดลายปลาของชาวจีนที่ปรากฏตามสิ่งของเครื่องใช้ ตลอดจนอาคารสถานที่ ตั้งแต่แบบลายเส้นแบบง่าย แบบเสมือนจริง แบบมีสีสันที่ไม่ได้เป็นรูปลักษณะหรือลวดลายของปลาโดยตรง อาจปรากฏเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งของปลาเท่านั้น เช่น ลายเฟยอู๋ (飞鱼) บนเสื้อพระราชทาน หรือลักษณะที่แทบไม่เหลือเค้าโครงเป็นรูปหรือลวดลายปลา กล่าวได้ว่าเหลือแต่ชื่อ เช่น ไม้แกะสลักห้อยจากมุมปลายหลังคาทรงจั่วเสวียนอู๋ (悬鱼) การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ควบคู่กับความเจริญทางศิลปวิทยาการ สภาพสังคมการเมืองการปกครองที่ส่งผลต่อความคิด ความเชื่อ ความนิยม ความเป็นไปได้ในการเข้าถึงลวดลายปลา และความโดดเด่นในการใช้ลวดลายปลามากน้อยต่างกันตามยุคสมัย อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานที่ปรากฏสะท้อนถึงรสนิยมและความสุนทรีย์ในการสร้างสรรค์ลวดลายการขึ้นชมสิ่งต่าง ๆ รอบตัวควบคู่กับการดำรงชีวิตของชาวจีนอยู่เสมอ ทำให้เราได้พบเห็นลวดลายปลาที่เป็นศิลปะในการตกแต่งตามสิ่งของเครื่องใช้และสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงยังคงได้ยืม ได้ใช้คำศัพท์และคำอวยพรที่มีปลาเข้ามาเกี่ยวข้องในหลายโอกาส

References

- Chen, Y., Zhong, W., & Liang, W. (2021). Tracing the origin and artistic characteristics of flying fish pattern in Ming dynasty. *Fashion Guide Journal*, 10(6), 32-37. <https://shorturl.at/58tuk>
- Cheng, J., & Jiang, J. (2019). *Shi Jing annotation* (3rd ed.). Zhonghua Book Company.
- Dulyasucharit, T. (2002). *Sanyalak mongkhon chin suepsan chit-winyan banphachon* [Auspicious Chinese symbols spiritual and ancestral spirit transmission]. Sangsan books.
- Gao, S. (2017). *Study on characteristics of large wood in Liaoning Qing dynasty* [Unpublished Master's thesis]. Shenyang Jianzhu University.
- Guanfu Museum. (2020, 18 February). *Hóng mù lǐ shí miàn shuāng yú wén xiù dūn qīng zhōng qī* [Rosewood marble cushion with double fish pattern, mid-Qing dynasty] [Image]. <http://www.guanfumuseum.org.cn/view.php?cid=543&sid=4>
- Hu, J. (2016). How to comfort parting - the hairpin as a token. In M. Wang (Ed.), *Master's gate 13* (pp. 164-172). Guangxi Fine Arts Publishing House.
- Ingkhawet, Y. (1989). *Wiwattanakan kawinipon: Suejing chuchue* [Evolution of Chinese poetry: Shi Jing: Chu Ci]. Sathirakoses-Nagapradipa Foundation.
- Ji, R. (2019). *Research on the application of Feiyu robe in the Ming dynasty* [Unpublished Master's thesis]. Beijing Institute of Fashion Technology.
- Jia, X. (2020). *History of Chinese clothing*. Donghua University Press.
- Jiang, L. (2017). *Study of pre-Qin dynasty jade decorative art* [Unpublished Doctoral dissertation]. Shanxi University.
- Jin, J. (2022). *Application and innovative design of traditional fish pattern in Guochao clothing* [Master's thesis]. Qingdao University. [In Chinese]
- Jingzhou Museum. (n.d.). *Qī mù cǎi huì sān yú wén ěr bēi* [Lacquer wood cup with three fish patterns] [Image]. <http://jzmsm.org/news-353.html>
- Lai, F. (2006). Fish line decorations in Chinese traditional folk life form. *Packaging Engineering Journal*, 27(4), 1-3. <https://shorturl.at/hYD3A>
- Liu, H. (2019). *Study on the inheritance and development of ceramic fish pattern* [Master's thesis]. Jingdezhen Ceramic University. [In Chinese]
- Liu, L. (2022). *Research on decoration design of fish pattern in Zibo fish plate from the perspective of folk art* [Master's thesis]. Jingdezhen Ceramic University. [In Chinese]

- Liu, Q., Liu, J., Shen, Y., Zhang, X., & Zhang, L. (2012). *Chinese auspicious painting illustration*. Baihua Literature and Art Publishing House.
- National Museum of China. (n.d.). *Rén miàn yú wén cǎi táo pén* [Painted pottery basin with human face and fish pattern] [Image]. https://www.chnmuseum.cn/zp/zpml/kgfjp/202008/t20200824_247218.shtml
- Ning, B., Liu, S., & He, L. (2017). Metaphor image and historical evolution of Chinese ancient fish culture. *Chinese Fisheries Economics Journal*, 35(4), 93-99. https://qikan.cqvip.com/Qikan/Article/Detail?id=673820628&from=Qikan_Article_Detail
- Pan, G. (2009). *History of Chinese architecture (sixth edition)*. China Architecture & Building Press.
- Shen, C., & Wang, X. (2004). *History of Chinese clothing*. Shaanxi Normal University General Publishing House.
- Shu, W. (2012). *Auspicious designs of China: Chinese-English bilingual (Chinese red)*. Huangshan Publishing House.
- The Palace Museum. (n.d.). *Wǔ cǎi yú zǎo wén gài guàn* [Colorful fish and algae pattern lidded jar] [Image]. <https://www.dpm.org.cn/collection/ceramic/227384.html>
- Wang, X. (2008). Research on official clothing of the Ming dynasty. *Journal of Gugong Studies*. 5(1), 180-216. <https://shorturl.at/OJHNh>
- Zhang, H. (2018). *Bead embroidery art design*. Tsinghua University Press.
- Zhang, Y. (2022). An iconographic study of fish-dragon stilts shaped sparrows in Chinese architectural components. *Interior Architecture of China*, 242(14), 102-104. <https://shorturl.at/XGZu1>
- Zheng, J. (2011). *Folk auspicious patterns: Continued*. Beijing Arts and Crafts Press.
- Zhou, X. (2012). *Poet tamnan thetsakan chin* [Revealing the legend of Chinese festivals] (T. Sikkhakoson, Trans.). Matichon. (Original work published 2009)
- Zhou, X., & Gao, C. (1994). *A grand view of ancient Chinese clothing*. Chongqing Publishing House.